

utan var med om att fatta beslut om IB:s åsiktsregistrering. Men dock återigen: tillsammans med militären.

Kokk konstaterar vidare att Tage Erlander under lång tid, från 1939 och framåt, var den som ytterst bar ansvaret för säkerhetstjänsten. Han var under hela sin statsministertid väl förtrogen med IB och dess arbete. Det är emellertid Sven Andersson, med i den socialdemokratiska ledningen sedan sin tid som partisekreterare (1945-1948), som framställs som den store pådrivaren i jakten på de svenska kommunisterna. Energiskt, kraftfullt och engagerat, säger författaren. Som försvarsminister under praktiskt taget hela IB-perioden (åren 1957 till 1973) blir han i Enn Kokks beskrivning IB-dramats nyckelperson.

Författaren redovisar i detalj socialdemokraternas kartläggning av kommunisterna, vilken började på 1920-talet, fortsatte under andra världskriget och de tidiga efterkrigsåren samt från och med mitten av 1950-talet leddes direkt in i IB. Det socialdemokratiska partiets och fackföreningsrörelsens ombudsmän som svarade för den

lokala kommunistjakten återfanns efter hand som IB-anställda.

Den outtalade slutsatsen blir: åsiktsregistreringen fortsatte i statlig regi och med frikostiga anslag i försvarsmaktens hägn samt med en ordentlig hemligstämpel.

Enn Kokk redovisar också en nyhet. Åsiktsregistreringen fortsatte åren efter FIB:s avslöjanden 1973. Stig Synnergren var då ÖB och därmed formellt ansvarig för IB:s verksamhet. När Kokk i sin intervju med Synnergren ställer en fråga om denne hade förankrat detta sena skedes åsiktsregistrering hos försvarsministern, det vill säga egentligen ytterst en fråga om ansvarsfördelningen, hänvisar Synnergren till hemligstämpeln och att sådana frågor "gjordes upp i förtroende och mellan fyra ögon."

Trots bokens stora omfång lägger läsaren den ifrån sig utan att ha fått svar på ett antal frågor. Det finns bland annat personer som var med när besluten om IB fattades som inte har intervjuats. Säkerhetstjänstkommissionen kommer säkert att reparera den bristen. Det saknas också en mera ingående analys av den excep-

tionella ställning och det förtroende Birger Elmér åtnjöt i den socialdemokratiska ledningen: hans direktkontakter med Tage Erlander, med Olof Palme och hans ställning att vid sidan av ÖB och försvarsstabschefen få rapportera direkt till försvarsministern. Därom talar försvarsministerns besöksdagbok sitt tydliga språk.

Läsaren kan inte undgå att innan boken läggs undan än en gång fundera över socialdemokraternas motiv bakom denna vitbok. Har det socialdemokratiska partiet velat skaffa sig ett tolkningsföreträde – åtminstone tidsmässigt? Kommissionens rapport kommer tidigast kring årsskiftet 2001/2002.

John Magnus Lindberg är fil kand och civilekonom och var byrådirektör vid Försvarsstaben 1955-1957. Han var först vd och sedan styrelseordförande för Svensk Tidskrift 1964-1991.

BOKFAKTA

Författare: Enn Kokk

Titel: VITBOK – Militärens hemliga nätverk i arbetarrörelsen

Förlag: Hjalmarson & Högberg, 2001

POLITISKT PORTRÄTT

Den tyska frihetens försvarare

Av Anders Björnsson

AR 1945 bestämde sig Gerd Bucorius (1906-1995) för att inte bli socialdemokrat. Valet var lätt, men det kan inte ha varit självklart. Som ung och lovande jurist i Weimartyskland hade Bucorius tillhört ett borgerligt republikanskt parti, men 1938 hade han drivits i engelsk exil tillsammans med sin judiska hustru. Socialdemokraterna å sin sida var det enda demokratiska parti som överlevt

Hitlertiden; dess ledare, Kurt Schumacher, blev svårt torterad av nazisterna, de kadrer som kom undan valde väst och inte öst för sin landsflykt. Efter nazismens fall uppstod en rad nya partier och rörelser som brast i såväl tradition som legitimitet: för dem gällde det att vinna accept både hos breda – och bittra – väljarskaran och hos de många gånger bryska ockupationsmakterna. Den gamla regimens män gav inte godvilligt upp, de hade ingen önskan om

att hamna i läger. Av SPD krävdes varken prövning eller skolning.

Så när Schumacher bad Bucorius, ännu partilös, besöka honom i Hannover strax efter kriget, var det för att inleda diskussioner om ett samarbete. Den senare hade fått hand om avnazifieringen av pressen i Hamburg och valts till *Bausenator* med ansvar för gatuplanering och uppröjningsarbete i ruinstaden. Han var, till skillnad från Schumacher, invaliden, en *Zukunftsmann*, och han behövde ett parti, men inte att bekänna sig till utan att använda sig av – partiet som redskap alltså, inte som ett samfund av troende eller ens nödvändigtvis av likasinnade.

Men mötet med SPD-ordföranden blir för Bucorius en första rangens besvikelse. Dr Schumacher har lärdomarna från tiden efter första

världskriget i gott minne. Socialdemokratien hade då framstått som ett otyskt och opatriotiskt parti, med dolken i näven höjd mot den högsta krigsledningen. Så får det inte bli igen! Schumacher går till häftigt angrepp mot ockupationsmakterna ur ett rent nationellt perspektiv. ”Denna gång”, säger han under samtalet, ”kommer det socialdemokratiska partiet inte att överträffas av någon annan i fråga om nationellt sinnelag.” Men var inte nationalisterna Tysklands olycka?

Bucerius, som liberal, har också svårt att svälja kravet på ”konsekvent centralförvaltning” av ekonomin, och då ska man ha klart för sig att också öppet borgerliga gruppering-

Stripporna i Stern finansierade under lång tid den seriösa diskussionen i Die Zeit.

är i efterkrigstidens Tyskland, bortsett från storkapitalets FDP, exempelvis bondepartierna och den samlingsrörelse som blev CDU/CSU, var beredda att gå mycket långt när det gäller nationalisering av basindustrier och statlig planering av ekonomin. Ludwig Erhard, det tyska undrets fader, hade på 1920- och 30-talet företrätt en närmast kameralistisk doktrin. *Soziale Marktwirtschaft* blev också motsatsen till chockterapi, men det sociala behöver inte bestå i ransonering och detaljreglering. Erhard vågade, till skillnad från många partikamrater, vara liberal, men han lämnade aldrig den sociala freden ur sikte. Och Bucerius skulle, som politiker och tidningsman, ge honom större erkänsla än de flesta.

SLÖT SIG TILL ADENAUER

Erkänsla i stora mått är också vad Gerd Bucerius själv får i Ralph Dahrendorfs flyhänt skrivna biografi *Liberal und unabhängig*. Gerd

Bucerius und seine Zeit. Titeln är fyndig så det förslår. I början av 1946 fick Bucerius, samman med andra, licens på utgivning av en politiskt oberoende veckotidning, Die Zeit. Tre år senare förvärvade han aktiemajoriteten i det förlag som utgav månandsmagasinet Stern. Stripporna i Stern finansierade under lång tid den seriösa diskussionen i Die Zeit, båda bladen Hamburgbaserade. Men det var med den senare som Bucerius skapade sig ryktet som en ledande förlagsman i Förbundsrepubliken, distanserad endast av Axel Springer – och nu talar vi om upplagor, inte om inflytande på den politiska processen eller på landets intellektuella klimat, där Bucerius

var den suveräne strategen, en genial koalitionsbyggare. På 1960-talet knöt han Marion Dönhoff, pommersk högadelssdam i kretsarna kring 20-juli-sammansvärjningen, till Die Zeit som politisk redaktör;

hon avancerade sedermera till utgivare, från 1983 i sällskap med förre förbundskanslern Helmut Schmidt, högersocialdemokrat från Hamburg. Själv valde Bucerius CDU som sitt parti (fast 1969 gav han sin röst åt Willy Brandt, alternativet var en ex-nazist, Kurt-Georg Kiesinger), åren 1949–63 med säte i förbundsdagen.

Där var han, bland annat, en blixtrande talare, infallsrik, energisk och explosiv. Han hade länge hastighetsrekordet: 480 stavelser per minut mot 456 för Heinrich von Brentano med Franz Josef Strauss inte långt efter. Sådant leder inte alltid till popularitet, ibland leder det till isolering, och föralldel, Bucerius varken fick eller fikade efter ett ämbete. Han var en medborgare som gjorde sin plikt, ingen partiman som sökte sin lycka. Mot slutet av sin parlamentariska sejour hänades han öppet i förbundsdagsgruppen av sin kansler, Konrad Adenauer. Bucerius fann Adenauer självsvåldig, rentav

ickekonstitutionell. Båda visste att de var varandras fiender, från att från början ha fallit i armarna på varandra.

Adenauer slöt sig Bucerius till både av tvång och av övertygelse. Bucerius hade helst sett ett stort liberalt block i det nya Tyskland, men när FDP vände ryggen åt alla försök till samgående, föredrog Bucerius, både som nordtysk och som företagare egentligen en FDP-man, det större partiet. Adenauer var katolik från Köln, en gång kurfurstesäte, med stark koppling till en riksenhet som gått förlorad, Bucerius protestant från det industriella Essen och senare från en självmedveten hamnstad med ocean orientering, mer engelsk än tysk, men hårdare drabbad än de flesta andra tyska städer av det allierade bombflyget. Det som fängslade hos Adenauer, å andra sidan, var dennes konsekventa bindning till väst, hans *Antipreussentum*, och tidiga beslutsamhet att skapa enhet mellan forna fiender. Detta var – så såg Bucerius det – realpolitik och moralpolitik. ”Europa” stod på dagordningen från första stund, också när nederlaget ännu smärtade och Tysklands statliga framtid var ett öppet kort. ”Ett Europas Förenta Stater under Englands ledning måste komma”, så erinrar sig en samtida till Bucerius Adenauers vision. Bucerius själv skulle kanske ha tryckt på försoningen med Frankrike som ett viktigare motiv. Framförallt i den tyska frågan fann Adenauer och Bucerius, de sedermera antagonisterna, varandra.

STALINS BUD

Den så kallade Stalinnoten från mars 1952 förespråkade fyrmaktsförhandlingar gällande ett neutraliserat Tysklands återförening. I sin avvissande hållning befann sig Bucerius praktiskt taget ensam, till och med i CDU/CSU:s förbundsdagsgrupp. Adenauer hade förhandlat med de västallierade om statlig suveränitet

för förbundsrepubliken, inklusive anslutning till en västlig försvarsgemenskap – skulle nu Sovjetunionen lyckas i sin splittringstaktik? Bucerius ställer sig här helt på Adenauers sida. Ett enande kunde inte ske på Stalins villkor. Om Tyskland demilitariserades, skulle Sovjetunionen omedelbart flytta fram sina positioner i Europa. Dahrendorf, före detta statssekreterare i västtyska utrikesministeriet och före detta EU-kommissionär, numera medlem i brittiska överhuset, noterar stillsamt, att detta ställningstagande stötte på betydande motstånd från nationalliberalt håll inom alla partier, inklusive åtskilliga Zeit-medarbetare. Vår för skulle särskilt demokrater acceptera att Tyskland blev en parianation, utan möjlighet att ta sitt öde i egna händer?

Men alla ting hava sin stund, som det står hos Jesu Syrak. Gerd Bucerius viktiga insatser som politiker inträffar just i det skede då det för-

nedrade Tyskland behöver bygga upp goda institutioner. Och det är egentligen den nationalliberala positionen, från Vormärz, tiden före 1848: *Freiheit geht vor Einheit*. De konservativa var den motsatta. Bucerius hör till dem som väljs in i det ekonomiska rådet i Frankfurt, ett slags surrogatparlament, utsett av lantdagarna, som verkar under åren 1948-49, hundra år efter det ”riktiga” Frankfurtparlamentet. Där förs diskussioner om valutapolitiken, om det ekonomiska systemet, om författningen. Under dessa förhandlingar definierar sig SPD som ett parti i opposition och parlamentarismen slår igenom. Så följer steg på steg, det vill säga reaktionen infinner sig ej, till skillnad från 1849. 40 år senare är läget igen ett annat. Då inträffar det egendomliga att grevinnan Dönhoff och Theo Sommer, de båda ledande politiska skribenterna i Die Zeit, våren 1989, månader före murens fall, varnar för villfarelsen om ett

enat Tyskland – en tanke ”passerad av historien”, skriver de. Och de gör det utifrån en liberal position, men utan att inse att friheten, rättsstaten har realiserats och att förtrycket håller på att bryta samman och utmanas av nya institutioner. Bucerius, pigg åldring, polemiserar mot denna antinationella hållning, i sin egen tidning. Och ingenting händer, man för ett civiliserat samtal, annat än att det oväntade inträffar, nämligen att den avvikande uppfattningen åter segrar.

Einheit nach Freiheit – var det inte det allt handlade om?

Anders Björnsson (anders.bjornsson@dagensforskning.se) är historiker och publicist, från hösten 2001 chefredaktör för tidningen Dagens Forskning.

BOKFAKTA

Författare: Ralph Dahrendorf
Titel: Liberal und unabhängig. Gerd Bucerius und seine Zeit
Förlag: Verlag C H Beck 2000

Svensk Tidskrift

Har du missat något nummer av Svensk Tidskrift?

Vi har en begränsad upplaga av de tre senaste årens utgivning (förutom nummer 4/1997) som vi säljer billigt.

För enstaka nummer betalar du 20 kronor. Vill du köpa utgivningen för ett helt år tar vi 100 kronor, och för två år 150 kronor. För 70 kronor får du också en inbindningspärm.

Skriv, ring eller faxa in din beställning. Adress och telefonnummer finns i tidskriftens innehållsförteckning. Det går naturligtvis också bra att skicka e-post till prenumeration@svensktidskrift.se.

Journalistik som inte dör

Tror du att idéer spelar roll?

Då är det säkrast att du börjar prenumerera på Svensk Tidskrift.

Vi ger dig inblick i samhällets idédebatt, en kvalificerad samtidsanalys och politisk journalistik.

Vår idé är enkel. Vi tror att människan spelar roll!

Vår åsikt är enklare. Vi tror på ett friare och civilare Sverige!

Svensk Tidskrift Prenumeration: 345 kr.
 Studentpris: 100 kr.

Tidskriften utkommer med sex nummer årligen. Sätt in pengarna på post- eller bankgiro med namn och adress på talongen. Eller skicka ett e-post till: prenumeration@svensktidskrift.se.
 Postgiro: 727 44-6. Bankgiro: 575-7620.